

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРАЛИГИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ ЖАҲОН
ТИЛЛАРИ УНИВЕРСИТЕТИ**

**«ИНГЛИЗ ТИЛИ ЛЕКСИКОЛОГИЯ
КАФЕДРАСИ»**

II qism

**ТИЛ БИРЛИКЛАРИНИ ҚИЁСИЙ -ТИПОЛОГИК ВА
ЛИНГВОМАДАНИЯТШУНОСЛИК ЙЎНАЛИШЛАРИДА
ТАДҚИҚИ ВА УЛАРНИНГ ЧЕТ ТИЛЛАРНИ
ЎҚИТИШДАГИ ЎРНИ**

Республика илмий-амалий анжумани мақолалар тўплами

ТИЛ БИРЛИКЛАРИНИ ҚИЁСИЙ-ТИПОЛОГИК ВА ЛИНГВОМАДАНИЯТШУНОСЛИК ЙЎНАЛИШЛАРИДА ТАДҚИҚИ ВА УЛАРНИНГ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШДАГИ ЎРНИ

2-КИСМ

2017- йил 5-апрель

ТОШКЕНТ
«ТУРОН-ИҚБОЛ»
2017

УУК: 398.9(575.1+575.2)

КБК 81.2-5

Л35

“Тил бирликларини қиёсий-типологик ва лингвомаданиятшунослик йўналишларида тадқиқи ва уларнинг тилларни ўқитишдаги ўрни”: илмий мақолалар тўплами : Қ.1-2. - Тошкент : « Турон-Иқбол », 2017. - 286 б.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан сўнг мамлакатимиз дунё ҳамжамиятига қўшилиши жараёнига юз тутди. Бу эса мамлакатлар ўртасидаги сиёсий, маданий ва иқтисодий алоқаларни ривожлантиришига олиб келмоқда. Шундан келиб чиққан ҳолда, Республикамиз Президентининг 2012 йил 10-декабрда қабул қилинган ПҚ-1875- сонли қарорида "Чет тилларни ўрганиш тизимини янада такомиллаштириш чора тадбирлари тўғрисида"ги қарори долзарб аҳамият касб этади. Бу эса Республикамиздаги чет тили ўқитувчиларининг олдида дарс жараёнида замонавий педагогик технологиялар ва инфор­мацион ахборот воситаларидан кенг фойдаланиш вазифасини қўйди. Мазкур анжуман материаллари ўз ичига чет тилларини ўқитиш муаммолари, жумладан Тил бирликларини қиёсий – типологик тадқиқ қилиш масалалари, Лингвомаданиятшуносликнинг долзарб муаммолари , Қиёсий чоғиштира тилшунослик ва таржимашуносликнинг долзарб муаммолари ҳамда тил бирликларини лингвокультурологик йўналишда ўрганиш ва ўқитиш масалаларини қамраб олган. Мазкур тўп­ламда Республика олий таълим муассасалари профессор-ўқитувчилари, катта илмий ходимлар, мустақил изланувчилар ҳамда магистратура талабалари илмий изланишлари натижалари ўз аксини топган.

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети Инглиз тили 2-факультети инглиз тили лексикологияси кафедрасининг 9-сонли мажлис баённомаси қарорига кўра нашрга тавсия этилди. (2017- йил 5-апрель 9-сонли мажлис баённомаси)

Масъул муҳаррир:

Боқиева Г.Х., ф.ф.д, профессор

Тахрир хайъати:

Ф.Ф.Н., доц. Икромов Т.Т.

Ф.Ф.Н., доц. Матякубов Ж. И.

Ф.Ф.Н., доц. Тўхтаходжаева З. Т.

Ф.Ф.Н., доц. Ибрагимходжаев Н

Ф.Ф.Н., доц. Саидова М. С

Тузувчи:

Азимбаева Д. А.

Мақолада келтирилган далил ва маълумотлар учун муаллиф жавобгар.

ISBN 978-9943-14-391-3

© «Турон-Иқбол» нашриёти, 2017й.

antérieur de l'indicatif de tous les autres verbes. Le futur simple indique une action qui se fera dans l'avenir par rapport au moment où l'on parle : *Je finirai mes devoirs demain*. Le futur peut prendre la valeur du présent pour atténuer le ton de certains propos ou marquer la politesse : *En ce cas, monsieur, je vous dirai franchement que je n'approuve point votre méthode*. (Molière). Le futur simple peut exprimer un fait constaté de tous les temps (vérité générale) : *Qui vivra, verra*.

Le futur proche s'exprime avec le verbe aller au présent de l'indicatif suivi de l'infinitif : *Je vais essayer de garder mon sang froid*.

Le passé composé. Sa forme générale : avoir ou être au présent de l'indicatif + participe passé. Le passé composé exprime des faits complètement achevés à un moment déterminé ou indéterminé du passé, en relation avec le présent ou dont les conséquences sont encore sensibles dans le présent : *Après que j'ai étudié, je me repose maintenant*.

Le plus-que-parfait. Sa forme générale : avoir ou être à l'imparfait de l'indicatif + participe passé. Le plus-que-parfait indique une action passée à un moment indéterminé avant une autre action passée exprimée le plus souvent à l'imparfait et aussi au passé composé. Le plus-que-parfait est également un passé du passé : *Il ne bavardait plus en classe parce qu'il avait eu une bonne punition*.

Valeurs du mode subjonctif. Le mode subjonctif est indispensable à la langue et à l'expression de la pensée. Il est hors de question d'en limiter l'existence ou d'en prophétiser la disparition. Mieux vaut, au contraire, en connaître les emplois, les analyser et les utiliser systématiquement afin d'en maîtriser les usages. L'étude approfondie du mode subjonctif dans sa vitalité contemporaine, représente un pas majeur et décisif dans la connaissance de la langue et de la culture françaises.

Le mode subjonctif comprend quatre temps : deux temps simples et deux temps composés : **le présent du subjonctif, l'imparfait du subjonctif, le passé du subjonctif et le plus-que-parfait du subjonctif**.

Valeurs du mode impératif. L'impératif sert à exprimer un ordre, une prière, un conseil, un souhait. Il a deux temps : **le présent et le passé**.

Il ne se conjugue qu'à trois personnes, sans sujets exprimés : la deuxième personne du singulier et les première et deuxième personnes du pluriel. Le singulier du présent de l'impératif est en e ou en s. Il est en e pour les verbes du 1er groupe et pour les autres verbes dont la terminaison est muette à l'impératif singulier (verbes de la catégorie de cueillir et savoir).

Exemple : *Continue, méfie-toi, appuie, répare* (1er groupe) / *cueille, ouvre, offre, sache* (terminaison muette).

En français les temps sont les formes que peuvent prendre un verbe pour indiquer à quel moment de la durée se situe l'action par rapport au passé, au présent et au futur. Les nuances en fonction des conditions ou d'une hypothétique réalisation sont quant à elles exprimées par le mode. Cette langue est très riche de la grammaire et de ses temps. Et bien sur, tous les temps sont très importants pour apprendre, comprendre et communiquer bien la langue.

РАНГЛАР ВОСИТАСИДА ҲОСИЛ БЎЛГАН ИБОРАЛАР СЕМАНТИКАСИДА ТАРЖИМАНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.

Ҳожиева Гулчеҳра Салимовна
БухДУ ўқитувчиси

Юртимиз мустақилликка эришганидан сўнг Ўзбекистон ўзининг истиқлол ва тараққиёт йўлига қадам қўйди. Ўзбекистон Республикаси биринчи Президенти И.Каримовнинг “Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” асарида таъкидланганидек, бугунги кунда мамлакатни жадал ривожлантириш борасидаги дастурий вазифаларини амалга оширишда фанни ва илмий инфраструктурани ривожлантириш ғоят муҳим аҳамиятга эга. Республика фани қудратли интеллектуал салоҳиятни яратган. У ҳаётимизнинг кўпгина соҳаларида амалда қўлланилмоқда.[1.]

Айтиш жоизки, келажакда белгиланаётган манзилларга етиб олишимиз билан боғлиқ энг муҳим вазифаларни ҳал қилишда иқтисодиёт қаторида адабиёт ва санъатнинг ҳам ўзига хос ўрни бор. Фан ва техника дадил суръатлар билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда халқлараро маданий ҳамкорликнинг ўсиб, мустақкамланишида адабиёт оламшумул аҳамият касб этади. Шу нуқтаи назардан, миллат ва элатлар маданияти юксалишини адабиёт алоқаларсиз ҳамда мазкур жараённинг доимий ривожланишисиз тасаввур этиб бўлмайди. Бир адабиётнинг бошқа адабий оламга кириб бориши эса, энг аввало бадиий таржима орқали амалга ошади. Зеро, бадиий таржима жаҳон адабий ҳаракати флотилия (кемалар қўшилмаси — Ҳ.Г.)сини йўналтирувчи қудратли лангардир. У турфа миллат, халқлар, тиллар маданиятлар билан бирга, турли қитъалар ва бир-бирларидан узоқ масофада жойлашган манзиллар ва замонларни туташтиради.[2.]

Тиллар тобора бўлиниб, майдаланиб, тармоқланиб айрим муштарак тиллар ўлиб (санскрит, латин ва бошқалар), уларнинг ўрнида ўнлаб янги тиллар пайдо бўла борган сайин, халқлар ўртасида бир-бирларини тушунишга, хусусан, таржимага эҳтиёж ортиб бораверади.

Ҳар бир тилда бўлгани каби француз тилида ҳам айнан тилнинг луғат таркибидан бойитувчи, асар мазмунининг маҳсулдорлигини таъминловчи фразеологик бирликлар мавжудки, улар тилшуносликда алоҳида ва муҳим аҳамиятга эга. Жумладан, ҳар бир халқнинг менталитети ва миллий ўзига хослигини белгиловчи ранглар воситасида ҳосил бўлган фразеологик бирлик (бундан кейин — ФБ)лар фразеологиянинг катта бўғинини ташкил этади.

Фикримизни қуйидаги мисоллар тасдиқлайди. “Noir” яъни “қора” ранг, баъзи халқ адабиётларида куч-қудрат, қодирлик, буюклик маъноларида келса, баъзиларида тун, ёвузлик, мушкулотлар (қора кунлар) даври, тушкунлик, ўлим, мотам маъноларини изоҳлаб келади. хусусан, француз адабиётида.

1. **Avoir le (du) noir (être dans ses noirs)** ибораси — “чексиз қайғуда бўлмоқ”, “тушкун кайфиятда бўлмоқ”, “ёмон кайфиятда бўлмоқ” маъноларини англатади.

Мисол:

Аслиятда: *Il reprit:*

— *Qu'importe, d'ailleurs, un peu plus ou un peu moins de génie, puisque tout doit finir!...*

— *Vous avez du noir, aujourd'hui, cher maître.* [3.]

Рус тилида: *Он продолжал:*

— *Впрочем, не всё ли равно, немного больше или немного меньше таланта, раз всему на свете приходит конец?..*

— *Вы сегодня в дурном настроении, дорогой метр.*

Ўзбек тилида: *У давом этди:*

— *Шуниси ҳам борки, — деб давом этди у, — сенинг талантинг борми, йўқми — барибир эмасми, охири ҳаммаси йўқ бўлади!*

— *Бугун кайфиятингизнинг мазаси йўқ, муҳтарам устоз.* [4.]

Юқоридаги гапларда турли хил ўзига хослик мавжуд, жумладан, француз тилидаги ФБ рангни ифодаловчи сўз воситасида яратилган бўлса, рус ва ўзбек тилидаги ФБлар ибораларнинг метафора асосида яратилишига яққол мисол бўлади (аммо, ушбу гапларда рангни билдирувчи сўз мавжуд эмас).

2. **Jeter du noir** — “қора қилмоқ”, “ғамга ботирмоқ” фразеологизми ҳам тилда кўп қўлланилувчи иборалардан ҳисобланади.

Мисол:

Аслиятда: *Mais, à ses yeux, ce mot cruel “la cinquantaine” jetait du noir sur toute sa vie... [5.]*

Рус тилида: *Но эти жестокие для неё слова “пятьдесят лет” омрачали её жизнь...*

Ўзбек тилида: *Бироқ ҳозир “эллик ёшли” деган машъум сўзлар унинг бутун ҳаётига қўланка ташлаётгандек туюларди... [6.]*

Юкорида келтирилган мисолдан бир феълнинг рангни ифодаловчи сўз билан бирикиб, кўплаб маъно касб этишини кўриш мумкин. Аслида “jeter” феълнинг луғавий маъносини куйидагилар ташкил этади:

- 1) ташламоқ;
- 2) отмоқ;
- 3) ирғитмоқ;
- 4) тушурмоқ (лангарни);

“Jeter du noir” ибораси Я.И.Рецкернинг “Французча-русча фразеологик луғат” (“Французско-русский фразеологический словарь”)и [7.] асосида изохланганда эса куйидагича маъноларни англатишига гувоҳ бўлинди:

- 1) қайғуга солмоқ;
- 2) ғамга ботирмоқ;
- 3) қора қилмоқ (ҳаётини);
- 4) кўланка ташламоқ.

Бундан кўринадики, “Jeter du noir” ФБ ўз лисоний табиатига кўра барқарор бўлиб ҳисобланади, акс ҳолда, у ФБ деган мақомга эга бўлмас ва эркин сўз бирлигига айланиб қолган бўларди.[8.] Иборанинг ўзбек тилида бир неча вариантларга эгаллиги эса, уни таржимада яққол англаш имкониятини беради.

Маълумки, таржима жараёнида воқеликни бор бўй-басти билан англаш учун сўз маъносини тўлиқ очиш — энг асосий ва зарурий омил ҳисобланади. Бу борада шубҳасиз, И.Ғафуров ва Ҳ.Тўрабеков сингари таржимонларнинг олиб борган изланишлари бекиёс аҳамият касб этиб, ўғирмалардаги ҳар бир таржимоннинг ўзига хос услубидан она тилимизнинг бадиий тил воситаларига нечоғлик бой эканлигини яна бир бор кўриш мумкин.

Хулоса қилиб айтганда, бадиий асарларда ФБлардан фойдаланиш барча тилларга хос бўлиб, “фразеологизмлар оддий эркин сўз бирикмаларига ўхшаса ҳам, структураси турғун бўлиб, уни ташкил этган компонентлари сўзлар таркибини ўзгартиришга йўл қўймайди.” (V.Fromkin, R.Rodman, “An Introduction to Language”). Шунингдек, ФБлар таржимада ҳар доим ҳам фразеологизмлар билан ифодаланмай, ибора мазмунига яқин бошқа сўз, сўз бирикма ёки гап билан ҳам ўгирилиши мумкин, шу сабабли фразеологизмлар баъзан структуравий жиҳатдан сўзларга эквивалент бўлиб кела олади.

Юкорида келтирилган хусусиятларни инобатга олган ҳолда, таъкидаш жоизки, ФБлар таржимасида ўша мамлакат ва давр руҳини ўзида акс эттирган фразеологизмларни чуқур таҳлил этиб, уларнинг матнда тутган ўрнини тўғри баҳолаш энг аввало, таржимондан катта этибор ва билим талаб этади. Зеро айнан таржимон — тарихларни, даврларни, маданиятлар ва миллатларни бир-бири билан боғлаб турадиган кудратли қурол — “тил”нинг “ишончли вакили”дир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. /Асарни ўрганиш бўйича ўқув-қўргазмали қўлланма. Т.: Шарқ, 1999, -70 б.
2. Саломов Ғ. Т. Таржима назарияси асослари. Т.: Ўқитувчи, 1983, -224 б.
3. Guy de Maupassant Bel-Ami. М.: ВШ, 1981, -42 р.
4. Ги де Мопассан Ҳаёт; Азизим; Новелларар. Русчадан И.Ғафуров тарж., Т.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1987, -50 р.

“ОҚ” РАНГ ВОСИТАСИДА ҲОСИЛ БЎЛГАН ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ БАДИИЙ ТАРЖИМАДА БЕРИЛИШИ

*Ҳожиева Гулҳеҳра Салимовна
БухДУ ўқитувчиси*

Маълумки, ўзликни англаш ва тафаккурнинг ифодаси, авлодлар ўртасидаги рухий-маънавий боғлиқлик тил орқали намоён бўлади. [1.] Ҳар бир ўрганилган тил инсонга янги ҳаёт бағишлайди.

Файзиева Зухро

ТАЪЛИМНИНГ БАРЧА БОСҚИЧЛАРИДА ЧЕТ ТИЛЛАРИНИ БИЛИШНИНГ АҲАМИЯТИ

Анвар Асқарович Ҳайдаров

КОННОТАТИВ МАЪНОНИНГ ИФОДАЛАНИШИ.....159

Ҳайдарова И.Н

ОТ ОНОМАСТИКИ К ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ.....161

Khaydarov Z.Kh

LINGUO CULTURAL ANALYSIS OF EUPHEMISMS AND THEIR USAGE IN MODERN UZBEK.....162

Khaydarov Z. Kh

THE MAIN NOTIONS OF LINGUOCULTUROLOGY.....164

Khakimova M. Kh

LINGUO CULTURAL ANALYSIS OF EUPHEMISMS IN MODERN ENGLISH.....166

Khakimova M.Kh,

THEORETICAL APPROACHES ON LINGUOCULTUROLOGY.....168

Ҳакимова Шахноза

ХИТОЙ ШЕВАЛАРИНИНГ ГРАММАТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....169

Khalilova M

EFFECTIVENESS OF MOBILE PHONES IN LEARNING VOCABULARY FOR EFL LEARNERS171

Хамдам-Зода Л.Х

ЛИТЕРАТУРНОЕ РЕДАКТИРОВАНИЕ ТЕКСТОВ ДОКУМЕНТОВ.....172

Хамдам-Зода Л.Х

ГРАММАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ПРОЦЕСС ДОКУМЕНТНОЙ КОММУНИКАЦИИ.....174

Хамзаев С.А

ИККИЛАМЧИ ПРЕДИКАЦИЯЛИ ҚУРИЛМАЛАРНИНГ НУТҚДАГИ ВАЗИФАЛАРИ ...176

Ҳамидова Зилола

ИНГЛИЗ ТИЛИНИ ЎҚИТИШНИНГ МЕТОДИК МУАММОЛАРИ ХУСУСИДА178

Xamidova N.M.

O'ZDJTU XITOY TILI NAZARIYASI VA AMALIYOTI KAFEDRASI.....180

Xamidova N.M.

YAPONIYA MADANIYATI YOZUVDAN OLDINGI BOSQICH.181

Ш.Ш.Ҳамраева

ЗНАЧЕНИЕ СТРАНОВЕДЕНИЯ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....183

Xamrayeva Qodira

MEANING FROM A LEXICAL POINT OF VIEW.....185

Xamrayeva Qodira

THE PROCESS OF COMMUNICATION187

Xasanov M

USEFUL STRATEGIES FOR LEARNING PHRASAL VERB.....188

Hayotova Dilora

LES TEMPS ET LES VALEURS DES TEMPS DANS LA LANGUE FRANÇAISE190

Ҳоҗиева Гулчехра Салимовна

РАНГЛАР ВОСИТАСИДА ҲОСИЛ БЎЛГАН ИБОРАЛАР СЕМАНТИКАСИДА ТАРЖИМАНИНГ ТУТГАН ЎРНИ.191

Ҳоҗиева Гулчехра Салимовна

“ОҚ” РАНГ ВОСИТАСИДА ҲОСИЛ БЎЛГАН ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРНИНГ БАДИИЙ ТАРЖИМАДА БЕРИЛИШИ.....193

С. К. Ҳажиев

ТИЛШУНОСЛИҚДА ТАВИРИЙ ИФОДАЛАР ВА ЛАҚАБЛАРНИНГ СЕМАНТИК ЖИҲАТДАН ГАПЛАРДА ҚЎЛЛАНИШИ.....195